

Ks. Jarosław Wąsowicz SDB*

Archiwum Salezjańskie Inspektorii Pilskiej

ORCID: 0000-0002-1253-3627

RELACJA ARCYBISKUPA ANTONIEGO BARANIAKA O SYTUACJI POLSKIEGO DUSZPASTERSTWA W ANGLII Z LISTOPADA 1972 R.

Arcybiskup Antoni Baraniak (1904–1977), metropolita poznański należał w okresie powojennym do najważniejszych hierarchów polskiego Kościoła. Wy różniał się swoim zaangażowaniem na wielu polach prac Episkopatu Polski, był wiernym i lojalnym współpracownikiem prymasa kard. Stefana Wyszyńskiego, wykazywał się odwagą i bezkompromisowością w relacjach względem władz komunistycznych. W ostatnich latach ukazało się wiele publikacji omawiających te wątki jego bogatego życiorysu¹. Pomimo tego, wciąż znajdują się obszary pasterskiej aktywności arcybiskupa Baraniaka, które nie doczekały się jak dotąd szczegółowej analizy. Do takich należą m.in. jego relacje z Polonią w różnych częściach świata i różnorakie wsparcie, jakiej udzielał rodakom poza granicami kraju.

Ksiądz Antoni Baraniak, zanim został hierarchą Kościoła katolickiego w Polsce, mógł bezpośrednio przyjrzeć się problemom z jakimi zmagala się Polonia w różnych częściach Europy. W latach 1927–1933, w czasie swoich studiów teologicznych i prawniczych w Rzymie uczestniczył w wielu spotkaniach Polaków mieszkających w Wiecznym Mieście, skupionych wokół kościoła św. Stanisława. Studiował również z księżmi z polskich diecezji i zgromadzeń zakonnych, często posługujących później w duszpasterstwie polonijnym. Doświadczał wówczas

* Ks. Jarosław Wąsowicz – salezjanin, doktor historii, publicysta; dyrektor Archiwum Salezjańskiego Inspektorii Pilskiej; kapelan Towarzystwa Przyjaciół Wilna i Ziemi Wileńskiej. Członek polskich i międzynarodowych stowarzyszeń naukowych: Associazione Cultori Storia Salesiana, Polskiego Towarzystwa Heraldycznego, Stowarzyszenia Archiwistów Kościelnych. Autor książek: *Niezależny ruch młodzieżowy w Gdańsku w latach 1981–1989* (2012); *Ksiądz Ignacy Błażewski SDB (1906–1939). Twórca oratorium w Rumi i męczennik za wiarę* (2017) i in.

¹ Wśród ważniejszych publikacji warto wymienić: K. Białecki, R. Łatka, R. Reczek, E. Wojcieszek, *Arcybiskup Antoni Baraniak 1977–1904*, Poznań–Warszawa 2017; M. Jędraszewski, *Teczki na Baraniaka*, t. 1: *Świadek*, Poznań 2009; t. 2: *Kalendarium działań SB*, Poznań 2009; *Z więzienia na stolicę arcybiskupią. Arcybiskup Antoni Baraniak 1977–1904*, pod red. Z. Zielińskiego, Poznań 2010.

osobiście losu tych, którym przyszło z różnych powodów żyć poza ojczyzną. Polscy klerycy salezjańscy szukali kontaktów z rodakami, starali się pielęgnować rodzime tradycje podczas okresu świątecznego, wybierali polskich duchownych na swoich spowiedników. Każda wizyta przełożonych z Polski stawiała się dla nich prawdziwym świętem, okazją do pozyskania wiadomości na temat tego wszystkiego co dzieje się w kraju².

Po powrocie do Polski, w latach 1933–1948, kiedy pełnił funkcję sekretarza, a następnie także kapelana prymasa kard. Augusta Hlonda, w jego imieniu prowadził liczną korespondencję z duszpasterzami Polskich Misji Katolickich, przez co doskonale mógł się zapoznać z różnego rodzaju problemami z jakimi się borykali. Była to również dla niego również okazja do prywatnego zaprzyjaźnienia się z wieloma z nich. Nie bez znaczenia dla zagadnienia przyszłych relacji abp Baraniaka z Polonią jest również fakt, że będąc najbliższym współpracownikiem kard. Hlonda, miał okazję być naocznym świadkiem utworzenia przez prymasa Towarzystwa Chrystusowego dla Polonii Zagranicznej, z którym utrzymywał przez kolejne lata, przede wszystkim, jako metropolita poznański, bardzo bliskie relacje do końca swojego życia.

Z kolei cały okres okupacji ks. Baraniak spędził u boku kard. Hlonda najpierw w Rzymie, później we Francji. W Lourdes i Hautecombe prymas stworzył wówczas swoisty ośrodek koordynujący polskie duszpasterstwo w różnych częściach Europy. Pomagał polskim wychodźcom, jeńcom wojennym, więźniom obozów, organizował struktury duszpasterstwa zwłaszcza we Francji, nie ograniczając się tylko do życia religijnego, ale także do tworzenia szkolnictwa czy polskich wydawnictw. Po aresztowaniu kard. Hlonda w 1944 r. to właśnie ks. Baraniak w jego imieniu koordynował te wszystkie inicjatywy³.

Po zakończeniu II wojny światowej ks. Antoni Baraniak pozostał sekretarzem kard. Hlonda, następnie również jego kapelanem, a po jego śmierci pełnił te funkcję u boku nowego prymasa abp. Stefana Wyszyńskiego. W 1952 r. został konsekrowany na biskupa, w latach 1953–1956 był więziony, a po odzyskaniu wolności w 1957 r. mianowany metropolitą poznańskim. W jego powojennych relacjach z Polonią owocowały znajomości, jakie zawarł przez wszystkie lata posługiwania polskim prymasom. Sprawy polskiego duszpasterstwa poza granicami były mu bliskie również ze względu na przyjaźń, jaka łączyła go z abp Józefem Gawliną⁴.

² Archiwum Salezjańskie Inspektorii Krakowskiej, sygn. (stara): B 2495, Pamiętnik Księdza Józefa Nęcka, Częstochowa 10 III 1968 r., rkps., s. 35–62.

³ Więcej na ten temat zob. A. Baraniak, *Misja opatrnościowa kardynała prymasa Hlonda w okresie wojny światowej 1939–1945*, „Nasza Przyszłość” (1974), nr 42, s. 169–194.

⁴ Abp Józef Gawlina (1892–1964) – biskup połowy Wojska Polskiego, święcenia kapłańskie przyjął 19 czerwca 1921 r. Od 1924 r. sekretarz generalny Ligi Katolickiej Administracji Apostolskiej Górnego Śląska. W l. 1924–1927 redaktor naczelny „Gościa Niedzielnego”. Od 1925 sekretarz Kurii Biskupiej w Katowicach i proboszcz w Królewskiej Hucie. Na zlecenie

Arcybiskup Antoni Baraniak utrzymywał żywe relacje z polskimi salezjanami pracującymi wśród rodaków w USA, Chile, Brazylii, z wieloma chrystusowcami, z polskim seminarium w Paryżu i tamtejszą Polską Misją Katolicką oraz w PMK w Wielkiej Brytanii. Przy okazji wyjazdów służbowych do w Rzymu starał się w miarę możliwości odwiedzać polskie placówki duszpasterskie w Niemieckiej Republice Federalnej, Austrii, we Francji i Włoszech. W listopadzie 1972 r. udało mu się po raz pierwszy i jedyny raz w życiu odwiedzić polskie placówki w Anglii.

Relacje abpa Antoniego Baraniaka z ks. Władysławem Staniszewskim i przebieg wizyty metropolity poznańskiego w Anglii

Do wspomnianej wizyty doszło w związku z uroczystością beatyfikacyjną ks. Michała Rua, pierwszego następcy założyciela zgromadzenia salezjańskiego św. Jana Bosko⁵. Do Rzymu przyjechali na nią przedstawiciele Rodziny Salezjańskiej z całego świata, w tym hierarchowie Kościoła wywodzący się ze zgromadzenia salezjańskiego. Podczas Mszy świętej, w czasie której dokonano aktu beatyfikacji ks. Rua, papież Paweł VI wyróżnił purpuratów przybyłych z Europy Środkowo

prymasa Augusta Hlonda w latach 1927–1929 zorganizował w Warszawie Katolicką Agencję Prasową. W tym okresie współpracował z salezjańskim klerikiem Antonim Baraniakiem, który wykonywał dla KAP tłumaczeń na język niemiecki i włoski. W l. 1929–1933 radca i notariusz kurialny Kurii biskupiej w Katowicach, kierownik diecezjalnej Akcji Katolickiej, proboszcz w parafii pw. św. Barbary w Królewskiej Hucie. W dniu 14 II 1933 r. mianowany przez Papieża Piusa XI biskupem polowym Wojska Polskiego, otrzymał jednocześnie stopień generalski. Sakrę biskupią otrzymał z rąk Augusta Hlonda 19 III 1933 r. Po walkach we wrześniu 1939 r. wyjechał do Francji, a później do Anglii. Od 1942 r. przebywał w ZSRR. Przemierzył szlak bojowy przez Bliski Wschód i Włochy aż do końca wojny towarzysząc Wojsku Polskiemu funkcjonującemu w ramach armii alianckich. W czerwcu 1945 r. został mianowany ordynariuszem Polaków przebywających w Niemczech. Po wojnie nie powrócił do kraju. Przebywał w Rzymie. W 1947 r. został opiekunem polskiej emigracji na całym świecie. Brał udział w obradach II Soboru Watykańskiego. Został odznaczony Krzyżem Virtuti Militari V kl. i Złotym Krzyżem Zasługi z Mieczami. Zmarł w Rzymie 21 IX 1964 r. Pochowany został na polskim cmentarzu wojskowym na Monte Cassino. Por. J. Gawlina, *Wspomnienia*, opr. J. Myszor, Katowice 2004; S. Wilk, *Episkopat Kościoła katolickiego w Polsce w latach 1918–1939*, Warszawa 1992, s. 37–38; P. Taras, *Gawlina Józef Feliks abp*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t.5, pod red. P. Hamperka i in., Lublin 1989, k. 897–898; D. Bednarski, *Biskup Józef Gawlina jako opiekun Polaków na emigracji*, Katowice 2019.

⁵ Więcej na temat beatyfikacji i udziału w niej delegacji Rodziny Salezjańskiej w Polsce. Zob.: J. Wąsowicz, *Działania operacyjne Służby Bezpieczeństwa w Polsce w związku z beatyfikacją ks. Michała Rua*, w: *Dynamiczna wierność. Błogosławiony ks. Michał Rua, pierwszy następca ks. Bosko, Przełożony Generalny Towarzystwa św. Franciszka Salezego (1888–1910), inicjator dzieła salezjańskiego na Ziemiach Polskich*. (Seria: Studia i materiały źródłowe pod patronatem Archiwum Salezjańskiego Inspektora Pilskiej, t. 2), pod red. J. Wąsowicza, Piła 2010, s. 175–193.

Wschodniej zapraszając do koncelebry kard. Szczepana Trochę z Czechosłowacji, ordynariusza diecezji w Litomierzycach oraz abp Antoniego Baraniaka⁶.

Przy okazji beatyfikacji ks. Rua arcybiskup odwiedził także Austrię, Francję i Anglię, także poza granicami Polski przebywał wówczas łącznie ponad miesiąc (23 X – 4 XII 1972 r.)⁷. Udało mu się więc wówczas skorzystać z zaproszenia ks. infułata Władysława Staniszewskiego, rektora Polskiej Misji Katolickiej w Anglii i Walii i przy okazji odwiedzić kilka placówek polonijnych na Wyspach Brytyjskich. Z ks. Staniszewskim łączyły go jeszcze od czasów przedwojennych bardzo bliskie i przyjacielskie relacje. Poznali się w momencie podjęcia przez ks. Baraniaka stanowiska osobistego sekretarza kard. Augusta Hlonda w październiku 1933 r. Ksiądz Staniszewski pełnił już wówczas funkcję dyrektora biura Kancelarii Prymasa Polski⁸. Byli więc przez kilka lat najbliższymi współpracownikami.

W sierpniu 1938 r. prymas Hlond skierował ks. Staniszewskiego do kierowania Polską Misją Katolicką w Londynie, w miejsce salezjanina ks. Teodora Cichosa⁹, która mieściła się przy polskim kościele pw. Matki Boskiej Częstochowskiej i św. Kazimierza przy Devonia Road¹⁰. Wokół tej placówki koncentrowało się życie polonijne. Ksiądz Władysław Staniszewski okazał się bardzo aktywnym duszpasterzem. Dokonał zakończenia remontu kościoła, o od grudnia 1938 r. zaczął wydawać „Wiadomości Polskiej Misji Katolickiej w Londynie – miesięcznik

⁶ Zob.: *La beatificazione di don Michele Rua*, Atti del Consiglio Superiore della Società Salesiana, nr 269 (1973), s. 51.

⁷ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie, Sprawa Obiektowa krypt. „Orion” 1968–1973, sygn. 1283/1174, Stenogram z relacji tajnego współpracownika ps. „Dyrektor”, Łódź 29 XII 1972 r., k. 66; Por. [M. Przykucki], *Na przełaj przez Europę Zachodnią (Podróż Księdza Arcybiskupa A. Baraniaka do Rzymu, Londynu i Paryża)* 23 X – 4 XII 1972 r., „Miesięcznik Kościelny Archidiecezji Poznańskiej”, 24 (1973) nr 1, s. 3–7.

⁸ Zob.: P. Nowak, *Duchowieństwo archidiecezji poznańskiej w latach 1918–1939*, s. 95–96.

⁹ Salezjanie pracowali wśród Polaków w Londynie od 1904 r. Duszpasterstwo prowadzili w wynajętych świątyniach. Kościół przy Devonia Road został nabyty na początku 1930 r. przez Polską Misję Katolicką w Anglii i Walii od wspólnoty Kościoła Nowej Jerozolimy (Swedenborgianie), za czasów rektoratu ks. Teodora Cichosa. Dzięki jego energicznym działaniom, już w maju w bocznej kaplicy odbywały się nabożeństwa dla Polaków Aktu poświęcenia i oddania kościoła do polskiego użytku dokonał Prymas Polski August Kardynał Hlond w dniu 12 października 1930 roku. W czasie II wojny Światowej był „domem” Rządu RP na Uchodźctwie, i wraz z przyległym budynkiem przy 4 Devonia Road, służył dachem nad głową wielu polskim żołnierzom. W latach powojennych stał się kościołem parafialnym dla Polaków zamieszkałych w północnym Londynie. Por. P. Sawicki, *Polska Misja Katolicka i polski kościół w Londynie w 50-cio lecie ich działalności*, w: *Polska Misja Katolicka w Londynie 1894–1944*, Londyn 1945, s. 19–42; B. Kołodziej, *Opieka duszpasterska nad wychodźcami polskimi do roku 1939*, Poznań 2003, s. 196–197; S. Kosiński, *Polscy salezjanie w służbie emigracji 1893–1975*, w: *Działalność męskich zgromadzeń zakonnych wśród Polonii*, pod red. J. Bakalarza i in., Lublin 1982, s. 324–333.

¹⁰ Zob.: B. Kołodziej, *Opieka duszpasterska nad wychodźcami polskimi ...*, s. 348–350.

informacyjny”¹¹. Po wybuchu wojny placówka ta przez długi okres czasu, była jedynym polskim kościołem na terenie Europy funkcjonującym poza kontrolą Niemiec i ich sojuszników. Po przyjeździe do Anglii bp Józefa Gawliny pełniła również rolę kurii biskupa polowego WP. Ksiądz Staniszewski roztoczył opiekę duszpasterską nad polskimi wychodźcami oraz wojskowymi. Uczestniczył w spotkaniach rządu polskiego z angielską hierarchią kościelną¹². Ksiądz Baraniak przebywając zarówno w Rzymie, jak i we Francji u boku kard. Hlonda prowadził z ks. Władysławem Staniszewskim przez cały okres okupacji regularną korespondencję¹³.

Po wojnie ks. Władysław Staniszewski osobiście spotykał się z ks. Baraniakiem podczas wizyty kard. Hlonda w Rzymie która miała miejsce w dniach 23 listopada – 24 grudnia 1946 r. Prymas podczas pobytu w Wiecznym Mieście spotykał się wówczas z bp Józefem Gawliną oraz księży pracującymi wśród Polaków w krajach zachodnich oraz działaczami emigracyjnymi. W dniu 4 grudnia kard. Hlond i ks. Baraniak wraz z bp Gawliną, ks. Staniszewskim, ks. Franciszkiem Cegiełką i o. Sabinem Plechtą udali się na cmentarz polskich żołnierzy pod Monte Casino¹⁴.

Do Polski ks. Staniszewski przyjechał pół roku później. Za zgodą kard. Hlonda, towarzyszył prymasowi Anglii kard. Bernardowi Gryffinowi¹⁵ w jego wizycie w Polsce, która odbyła się w dniach 4 – 18 czerwca 1947 roku¹⁶. W sprawie swojego

¹¹ Zob.: A. Romeyko, *Duszpasterstwo Polonijne w Wielkiej Brytanii*, Toruń 2002, s. 147–148; Tenże, *Polski duszpasterz liderem i animatorem życia polonijnego w Wielkiej Brytanii, w: Liderzy i przywódcy w rzeczywistości polonijnej*, pod red. J. Kopki, Koszalin 2011, s. 80–81

¹² Zob.: K. Fuksa, *Polska Misja Katolicka w Londynie w latach 1939–1945*, „Premisla Christiana” (2010–2011), nr 14, s. 277–286.

¹³ Archiwum Salezjańskie Inspektorii Pilskiej, akta bez sygn., Archiwum ks. Stanisława Kosińskiego, Acta Hlondiana. Materiały do życia i działalności kardynała Augusta Hlonda prymasa Polski 1881–1948 (dalej: AH), t. IV cz. 10, Korespondencja ks. W. Staniszewskiego z ks. A. Baraniakiem, s. 197–206.

¹⁴ AH, t. III cz. 11, Kronika prowadzona przez ks. A. Baraniaka sekretarza kard. A. Hlonda do 28 VIII do 24 XII 1946 r., k. 81–85.

¹⁵ Kard. Bernard Griffin (1899–1956) – urodził się 21 II 1899 r. w Birmingham, święcenia kapłańskie przyjął 1 XI 1924 r. w swoim rodzinnym mieście. Następnie kontynuował studia na Uniwersytecie Gregoriańskim, gdzie uzyskał stopień doktora teologii w 1927 r., natomiast na Uniwersytecie Laterańskim w 1929 r. stopień doktora prawa kanonicznego. Po powrocie do Anglii został mianowany kanclerzem kurii w Birmingham (1929–1938). W dniu 30 VI 1938 r. przyjął sakrę biskupią z rąk abp. Thomasa Williamsa i został sufraganiem diecezji Birmingham. Jako zawołanie biskupie przyjął salezjańskie hasło: *Da mihi animas*. W 1943 r. został arcybiskupem Westminsteru, prymasem Anglii i Walii. W 1946 r. papież Pius XII mianował go kardynałem. W swojej działalności dużo uwagi poświęcał polepszeniu warunków bytowych najuboższych warstw społecznych w Anglii. Zmarł 20 VIII 1956 r. w New Polzeath. Por. Z. Targoński, *Griffin Bernard*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. VI, pod red. J. Walkusza, Lublin 1993, k. 153–154.

¹⁶ AH, t. V cz. 12, Przemówienie, wygłoszone przez Jego Eminencję Kardynała Gryffina z okazji uroczystego obchodu stulecia Ratcliffe College, Leicester, 8 VI 1947 r., s. 158–158 f; J. Brakowski, *Wizyta w Polsce prymasa Anglii kard. Bernarda Gryffina*, w: *Kardynał*

pobytu w ojczyźnie, w charakterze sekretarza prymasa Anglii, korespondował wówczas z ks. Antonim Baraniakiem, przysyłając mu materiały dla prasy (fotografie kard. Gryffina, jego życiorys oraz herb)¹⁷. Była to dla rektora Polskiej Misji Katolickiej w Londynie, pierwsza od 1938 r. okazja do odwiedzania ojczyzny. Pisał wówczas do ks. Baraniaka: „na samą myśl, że za dwa miesiące mogę oglądać na własne oczy Polskę i swoich bliskich nie posiadam się z radości. Daj Boże, żeby się wszystko udało”¹⁸.

Wspomniana wizyta stała się więc kolejną okazją do bezpośredniego kontaktu ks. Baraniaka z ks. Staniszewskim. Miała ona także wymierne konsekwencja dla sprawy opieki duszpasterskiej nad Polakami w Wielkiej Brytanii, których po zakończeniu II wojny światowej znacznie przybyło. W trakcie wizyty w Polsce kard. Griffin i kard. Hlond dyskutowali nad nową strukturą polskiego duszpasterstwa emigracyjnego w Wielkiej Brytanii. Ostatecznie po powrocie do Wielkiej Brytanii kard. Griffin zaproponował ostateczne rozwiązanie i przedstawił je na posiedzeniu Episkopatu Anglii i Walii uzyskując dla nich aprobatę¹⁹. W rezultacie 15 września 1948 r. wydał dekret mianujący ks. Władysława Staniszewskiego wikariuszem delegatem dla cywilnych Polaków w Anglii i Walii z władzą ordynariusza. Umożliwiło rektorowi Polskiej Misji Katolickiej oficjalne zaangażowanie księży i zorganizowanie regularnej opieki duszpasterskiej w osiemnastu diecezjach Anglii i Walii²⁰.

Przez kolejne lata ks. Władysław Staniszewski utrzymywał żywy kontakt z ks. Baraniakiem, który w 1951 r. został biskupem, a w 1957 r. arcybiskupem metropolitą poznańskim. Do Wielkiej Brytanii abp Antoni Baraniak udało mu się w tych latach wyjechać tylko raz, w związku ze wspomnianą już beatyfikacją ks. Michała Rua. Do Londynu metropolita poznański udał się z Rzymu drogą lotniczą 31 października 1972 r. Podróż odbywał w towarzystwie swojego kapelana ks. prałata Mariana Przykuckiego. Po wylądowaniu na miejsce nawiedził dwa polskie kościoły. Najpierw udał się do kościoła pw. św. Andrzeja Boboli

August Hlond (1881–1948) Salezjanin, Prymas Polski i Mąż Stanu, (Seria: Studia i materiały źródłowe pod patronatem Archiwum Salezjańskiego Inspektorii Pilskiej, t. 5), pod red. J. Pietrzykowskiego SDB, J. Wąsowicza SDB, Dębno 2015, s. 123–151.

¹⁷ AH, t. V cz. 12, Ks. W. Staniszewski do ks. A. Baraniaka, Londyn IV 1947, s. 8; Tamże, Ks. W. Staniszewski do ks. A. Baraniaka, Londyn 22 IV 1947 r., s. 8; Tamże, Ks. W. Staniszewski do ks. A. Baraniaka, Londyn 8 V 1947 r., s. 9; Arcybiskup Westminsteru (życiorys kard. B. Gryffina), s. 10–13.

¹⁸ Tamże, Ks. W. Staniszewski do ks. A. Baraniaka, Londyn IV 1947, s. 8.

¹⁹ AH, t. V cz. 23, Kard. Griffin do kard. A. Hlonda, Londyn 26 II 1948 r., s. 127–128.

²⁰ W. Wyszowadzki, W. Staniszewski, Ks. *Infułat Władysław Staniszewski (1901–1989) opatrnościowy duszpasterz Polskiej Misji Katolickiej w Anglii i Walii*, Pelplin 2018; J. Kowalska, *Ksiądz prałat Władysław Staniszewski „Non omnis moriar”*. (Referat wygłoszony na XXXVII sesji stałej Konferencji Muzeów Archiwów Bibliotek Polskich na Zachodzie – Rapperswil 2015 r., [HTTPS://WWW.MABPZ.ORG/PUBLIKACJE-B/KSIADZ-PRALAT-WLADYSLAW-STANISZEWSKI-NON-OMNIS-MORIAR](https://www.mabpz.org/publikacje-b/ksiadz-pralat-wladyslaw-staniszewski-non-omnis-moriar) [dostęp 26.11.2020]).

przy Leysfield Road, gdzie proboszczem był ks. Kazimierz Sołowiej. Zwiedził tu oprócz świątyni także sale i kawiarnie, w których po nabożeństwach spotykają się Polacy. Następnie pojechał do kościoła pw. Matki Bożej Częstochowskiej przy Devonian Road, gdzie z kolei proboszczem był ks. Karol Zieliński. Po południu abp Baraniak zwiedzał Londyn m.in. katolicką katedrę oraz anglikańskie opactwo Westminster, gdzie wziął udział w wieczornym nabożeństwie biblijnym.

Następnego dnia odwiedził gimnazjum księży marianów w Fawley Court, gdzie zwiedził szkołę oraz muzeum polskich pamiątek narodowych zorganizowane przez ks. Józefa Jarzębowskiego²¹. W drodze powrotnej do Londynu zwiedził jeszcze Windsor Castle. Wieczorem w kościele Polskiej Misji Katolickiej przy Devonian Road metropolita poznański odprawił Mszę św. z okazji liturgicznej uroczystości Wszystkich Świętych. W czasie homilii wspominał o krwi przelanej przez Polaków podczas ostatniej wojny i bohaterskich żołnierzach walczących na różnych frontach. Po zakończonym nabożeństwie przez długi czas arcybiskup prowadził z rodakami indywidualne rozmowy.

Natomiast 2 listopada abp Baraniak odwiedził placówki polskie w kilku miejscowościach. Najpierw w Birmingham, gdzie gości z Polski powitali harcerze. Następnie w Coventry metropolita odwiedził polski kościół pw. św. Stanisława Kostki oraz w Leicester kościół pw. św. Pawła. Wieczorem dotarł do spokojnej starości w Laxton Hall, który założył ks. Władysław Staniszewski. Arcybiskup spotkał się tu z pensjonariuszami i zatrzymał się na nocleg.

Dzień później z kolei odwiedził szkołę średnią sióstr nazaretanek w Pitsford. Tutaj spotkał się z kolei z polską młodzieżą²². Następnie powrócił do Londynu i rankiem 4 listopada wyleciał do Paryża, gdzie spotkał się z polskimi seminarzystami²³.

²¹ Muzeum powstało w 1925 r. w klasztorze marianów na Bielanych w Warszawie. Po zakończeniu II wojny światowej eksponaty sukcesywnie wywożono do Wielkiej Brytanii i w latach 1953–2006 działało ono w Fawley Court. W 2006 r. przełożony generalny marianów wraz ze swoją radą zdecydowali o przeniesieniu muzeum do Lichenia. Oficjalnie otwarto je ponownie 2 lipca 2010 r. i nosi ono nazwę Muzeum im. ks. Józefa Jarzębowskiego. Mieści się na dwóch piętrach w północnej części bazyliki. Więcej na ten temat zob. *Historia muzeum*, http://www.lichen.pl/pl/191/historia_muzeum [dostęp: 12.11.2020]. Na temat ks. Jarzębowskiego i jego działalności w Wielkiej Brytanii, zob. J. Chwastyk-Kowalczyk, *Wizerunek o. Józefa Jarzębowskiego (1897–1964) – pedagoga, żołnierza, księdza, uczonego, poety, kreowany na łamach polskich czasopism emigracyjnych*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 35 (2016) z. 4, s. 121–140.

²² Więcej na temat polskiego szkolnictwa w Anglii zob. A. Romeyko, *Polskie szkolnictwo katolickie i ośrodki wychowawcze w Wielkiej Brytanii*, „Studia Gdańskie”, 14 (2001), s. 201–235.

²³ M. Przykucki, *Z kalendarium życia i prac ks. Arcybiskupa Antoniego Baraniaka, Metropolity Poznańskiego (do 1972 r.)*, w: *W służbie Kościoła poznańskiego. Księga pamiątkowa na 70-lecie urodzin Arcybiskupa Metropolity dr. Antoniego Baraniaka*, pod red. L. Bielarzewskiego, Poznań – Warszawa – Lublin 1974, s. 38; [M. Przykucki], *Na przełaj przez Europę Zachodnią (Podróż Księdza Arcybiskupa A. Baraniaka do Rzymu, Londynu i Paryża)* 23-X – 4 XII 1972 r., „Miesięcznik Kościelny Archidiecezji Poznańskiej”, 24 (1973) nr 1, s. 5–6.

W poniższej edycji źródłowej zaprezentowano niepublikowane dotąd refleksje arcybiskupa z jego wizyty w polskich ośrodkach w Anglii²⁴. Zgodnie z instrukcją wydawniczą została ona zaopatrzona w przypisy rzeczowe i biograficzne. Wszelkie wyróżnienia dokonane przez twórcę dokumentu (podkreślenia, wersaliki, spacjaowanie) zaznaczono za pomocą czcionki wytłuszczonej. Rozwinięto i ujęto w nawiasy kwadratowe wszelkie skróty (np. inicjały imion), poza słownikowymi. Oryginał dokumentu znajduje się w Archiwum Salezjańskim Inspektorii Pilskiej w spuściźnie po ks. Stanisławie Kosińskim²⁵ (Archiwum ks. Stanisława Kosińskiego), w zbiorze *Teki Archiwalne „Acta Hlondiana”*. Pierwszych sześć części tego opracowania zawiera dokumenty związane z aktywnością metropolity poznańskiego na polu promocji dorobku kard. Hlonda oraz posługą pasterską arcybiskupa²⁶. Prezentowany dokument znajduje się w części szóstej.

²⁴ Podobną relację na temat sytuacji Kościoła na Węgrzech i w Czechosłowacji, abp Antoni Baraniak przygotował po wizycie w tych krajach w dniach 6-9 maja 1974 r. Po latach została ona opublikowana przez ówczesnego sekretarza metropolity, późniejszego metropolitę szczecińsko-kamieńskiego. Zob.: M. Przykucki, *Arcybiskup Antoni Baraniak. Bohater Kościoła i Ojczyzny*, Poznań 2003, s. 29–35; Tenże, *Beati Pacifici. Homilie, listy, wspomnienia pierwszego metropolity szczecińsko-kamieńskiego*, Szczecin 2006, s. 231–235.

²⁵ Ks. Stanisław Kosiński (1923–1991) – salezjański historyk, w l. 1960–1991 wykładowca historii Kościoła, historii Zgromadzenia Salezjańskiego, patrologii, homiletyki, lektoratu języka francuskiego i łaciny w WSD Towarzystwa Salezjańskiego w Kutnie (1960–1961) i WSD Towarzystwa Salezjańskiego w Łądzie (do 1991), był także wykładowcą historii Kościoła w WSD Misjonarzy św. Rodziny w Kazimierzu Biskupim od 1972 r. Od 1982 r. członek Komisji Teologicznej Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. W 1991 r. został mianowany wicepostulatorem w procesie beatyfikacyjnym kard. Augusta Hlonda SDB. Autor ponad 150 publikacji – artykułów naukowych, edycji źródłowych, recenzji, sprawozdań, materiałów homiletycznych i artykułów publicystycznych w prasie katolickiej. Wśród najważniejszych należy wymienić prace redakcyjne nad 42 tomem „Naszej Przeszłości” poświęconej kard. Augustowi Hlondowi, artykuły poświęcone temuż prymasowi, dziejom salezjanów w Polsce oraz historii Kościoła w Polsce w okresie II Rzeczypospolitej. Pozostawił po sobie monumentalny zbiór dokumentacji dotyczącej życia i działalności prymasa Polski kard. Augusta Hlonda – „Acta Hlondiana” (103 woluminów maszynopisu, każdy z nich ma około 300 stron). Por. S. Wilk, *Kosiński Stanisław (1923–1991), salezjanin, historyk Kościoła*, Słownik Polskich Teologów Katolickich 1981–1993, t.8, pod red. J. Mandziuka, Warszawa 1995, s. 294–298; J. Pietrzykowski, *Salezjańskie środowisko historyczne, w Kościół w Polsce. Dzieje i kultura*, t. VI, pod red. J. Walkusza, Lublin 2007, s. 135–136.

²⁶ ASIP, Archiwum ks. S. Kosińskiego, akta bez sygn, Teki Archiwalne „Acta Hlondiana”, nr. 1. Antoni Baraniak Metropolita Poznański: Pisma – Przemówienia – Korespondencja, opr. S. Kosiński, Łą 1975; nr. 2. Antoni Baraniak Metropolita Poznański: Pisma – Przemówienia – Korespondencja 1956–1966, Łą 1978; nr. 3. Antoni Baraniak Metropolita Poznański: Przemówienia i inne pisma 1967–1977, Łą 1978; nr. 4. Antoni Baraniak Metropolita Poznański: Przemówienia – Korespondencja 1972–1977, Łą 1978; nr. 5. Antoni Baraniak Metropolita Poznański: Dedykacje 1958–1978, Łą 1978; nr. 6. Antoni Baraniak Metropolita Poznański: Kronika zajęć Abpa A. Baraniaka 1972–1976.

Tekst źródłowy

ASIP, Archiwum ks. S. Kosińskiego, akta bez sygn., Teki Archiwalne „Acta Hlondiana”, nr 6: Kronika 1972–1976, opr. S. Kosiński, Ląd n. Wartą 1979, mps. s. 35–38. Pismo maszynowe czytelne. Stan zachowania dobry

1974, listopad – grudzień, Poznań

Relacja arcybiskupa Antoniego Baraniaka o sytuacji polskiego duszpasterstwa w Anglii z listopada 1972 r.

Luźne spostrzeżenia z podróży do Anglii

Katolicka Misja Polska w Anglii

1. Doskonała organizacja duszpasterska

Duszpasterstwo polskie jest w Anglii doskonale zorganizowane. Ma w samym Londynie dwa własne kościoły, budynki przykościelne. Podobnie jest w innych miastach, gdzie są skupiska Polaków. W samym Londynie jest 30 tysięcy Polaków i istnieje 10 polskich parafii, korzystających z kościołów rzymskokatolickich angielskich. Wszystkich Polaków w Wielkiej Brytanii oblicza się na 150 tysięcy.

2. Parafie polskie – ośrodkiem życia religijnego i narodowego

Parafie polskie w całej Anglii są ośrodkami życia religijnego i narodowego. Księża polscy zabiegają o to, aby Polacy, przybywający na polskie nabożeństwa, niekiedy z bardzo daleka, mogli po nabożeństwie się spotkać, porozmawiać, poczynić zakupy itd. Istnieją przy kościołach sklepy z polskimi towarami, które są wolne od podatków, bo dochód przeznaczają się na cele społeczne (kościelne, charytatywne), sale do zebrań, jadalnie, restauracje. Parafie polskie są prawdziwym ośrodkiem życia religijnego, kulturalnego i towarzyskiego, np. (Londyn św. Andrzeja Boboli, częściowo Devon, Birmingham, Coventry, Leicester itd.).

3. Życie religijne raczej tradycyjne

Życie religijne nawiązuje do tradycji polskich. Przykład: Mimo, iż dzień 1 listopada – Urocz.[sytość] Wszystkich Świętych nie jest świętem cywilnym w Anglii, Polacy przybyli tłumnie do kościoła przy Devon Road, gdzie odprawiłem Mszę świętą. Po Mszy świętej wierni podchodzili do mnie, aby uścisnąć dłoń biskupa, przybyłego z Polski. Ileż usłyszałem wzdychań, ileż zdań, świadczących o tęsknocie za krajem.

4. Dom spokojnej starości

Na szczególne podkreślenie zasługuje Dom spokojnej starości w Laxton Hall. Piękny hrabiowski pałac wśród wspaniałego parku. Kupiono go prawie w ruinie – dziś odrestaurowany ma wszelkie wygody, potrzebne dzisiejszemu człowiekowi. Sprowadzono siostry „Wspólnej Pracy”²⁷ z Włocławka, które opiekują się starcami. Panuje tam nastrój pogodny, prawdziwie polski i kościelny. Ksiądz Infułat [Władysław] Staniszewski²⁸ czuwa nad tym dziełem w szczególniejszy sposób. Może on być dumny z tego dzieła humanitarnego i społecznego, dokonanego dla dobra naszych opuszczonych rodaków. Może pewną niedogodnością jest to, że znajduje się ten dom w odległości ok 100 km. od Londynu, trochę na odludziu, ale za to w spokoju i w zdrowej okolicy mogą nasi opuszczeni rodacy spędzić wieczór swojego życia.

5. Kult Matki Boskiej Częstochowskiej

W każdym kościele polskim, który nawiedziłem, czci się Matkę Boską Częstochowską. Gdzie są ludzie Wileńszczyzny, tam zauważa się obok Matki Boskiej Częstochowskiej kult do Matki Boskiej Ostrobramskiej. W kościele na Devonii Matka Boska Częstochowska znajduje się w głównym ołtarzu, w innych kościołach w bocznych. Obraz tonie w kwiatach, stale palą się świece, ludzie modlą się. tam jeszcze nie oddano Matki Bożej do przytułku, jak to zauważa się w niektórych rejonach na zachodzie.

²⁷ Zgromadzenie Sióstr Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi (łac. *Congregatio Sororum Laboris Communis a Maria Immaculata*) – zgromadzenie zakonne zatwierdzone przez bpa włocławskiego Stanisława Zdzitowieckiego 27 X 1922 r. Na prawach diecezjalnych działało ponad sześćdziesiąt lat, prawa papieskie uzyskało 15 VIII 1983 r. W 1970 roku siostry podjęły pracę wśród Polonii w Domu Spokojnej Starości w Laxton Hall oraz w Londynie przy Polskiej Misji Katolickiej.

²⁸ Ks. Władysław Staniszewski (1901–1989) – urodził się 19 VI 1901 r. w Pleszewie, święcenia kapłańskie przyjął 3 VII 1927 r. w Gnieźnie. W l. 1927–1929 pracował jako wikariusz parafii katedralnej w Poznaniu oraz pracownik kurii arcybiskupiej. W 1929 r. został mianowany notariuszem Metropolitarnego Sądu Duchownego oraz administratorem Arcybiskupiego Seminarium Duchownego w Poznaniu. W l. 1931–1938 pełnił funkcję kierownika biura Kancelarii Prymasa Polski. W dniu 1 VIII 1938 r. objął urząd rektora Polskiej Misji Katolickiej w Londynie 15 IX 1948 r. został mianowany przez prymasa Anglii kard. Bernarda Grffin’a wikariuszem delegatem dla cywilnych Polaków w Anglii i Walii. W 1949 r. został prałatem domowym Jego Świątobliwości, w 1962 r. pronotariuszem apostolskim (infułatem), w 1969 r. abp A. Baraniak ustanowił go kanonikiem honorowym Kapituły Metropolitarnej w Poznaniu. W 1974 r. przeszedł na emeryturę i przeprowadził się do domu starości w Laxton Hall. Poświęcił się porządkowaniu archiwum, które tworzył od 1938 r. Zmarł 31 XII 1989 r. Oprócz ytowanej już powyżej literatury zob. śp. *Ksiądz Infułat Władysław Staniszewski*, „Duszpasterz Polski Zagranicą”, nr 2 (1990), s. 347–349; J. Szymański, *Duszpasterze Polonii i Polaków za granicą*, t. 2, Lublin 2011, s. 155–157.

6. Ludzie prości bardziej trzymają się Kościoła

Słyszysz się, że księża polscy mają większe oparcie w ludzie prostym, w robotnikach i średniej inteligencji, niż w sferach wyższych. Te szybciej się anglikanizują, uczęszczają do kościołów angielskich. Ludzie prości, bardziej ofiarni, pokonują daleką drogę do kościoła polskiego i rozumieją, że Polacy winni się łączyć.

7. Szkoły średnie

Wielkie znaczenie dla utrzymania ducha religijnego i narodowego mają szkoły średnie dla chłopców w Fawley Court i dla dziewcząt w Pitsford. Przybywają tam uczniowie i uczennice z wszystkich krajów zachodniej Europy. Spotkałem chłopców i dziewczynki, które nie mówiły po polsku a pochodzą z rodziców polskich. Księża Marianie²⁹ i Siostry Nazaretanki³⁰ mają wciąż wielkie pole do działania.

8. Stosunek do Kościoła rzymskokatolickiego angielskiego

Przeważnie układa się poprawnie. Jest to w dużej mierze zasługą Księdza Infułata STANISZEWSKIEGO, który jest człowiekiem miłym i gładkim a równocześnie wystarczająco chytrym³¹. Na poszczególnych placówkach nie ma poważniejszych nieporozumień. Raczej księża katolicy w Anglii podziwiają gorliwość religijną Polaków.

9. Kościół jednoczącą siłą

Chyba prawdą jest, że najbardziej zróżnicowana pod względem politycznym jest polonia angielska. Dla niektórych nie minął jeszcze rok 1939, inni żyją nadzieją zmiany w Polsce, jeszcze inni pogrążają się w rozpacz. Jest też grupa współpracująca z Ambasadą i od niej odbierająca instrukcje.

Katolicka Misja w Anglii działa wybitnie jednocząco. Ideologicznie wybija się ponad poglądy polityczne i zacieśnia się do pracy na płaszczyźnie religijnej. Dzięki

²⁹ Zgromadzenie Księży Marianów Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny (łac. *Congregatio Clericorum Marianorum ab Immaculata Conceptione Beatissimae Virginis Mariae*) – swój początek ma w deklaracji złożonej przez św. Stanisława od Jezusa i Maryi Papczyńskiego w Krakowie (tzw. „Oblatio”) 11 XII 1670 r. Odnowione zostało i zreformowane w 1910 r. przez bł. abp Jerzego Matulewicza. W 1953 r. zgromadzenie zakupiło historyczny zespół pałacowo-parkowy w Fawley Court w celu założenia katolickiego prywatnej z internatem dla polskiej młodzieży powojennej i dla synów uchodźców polskich, oraz kaplicy wraz z klasztorem dla księży.

³⁰ Zgromadzenie Sióstr Najświętszej Rodziny z Nazareteu (łac. *Congregatio Sororum Sacrae Familiae de Nazareth*) – zgromadzenie zakonne założone przez bł. Franciszkę Siedliską w 1875 r. w Rzymie, zatwierdzone 5 VIII 1909 r. Szkołę z internatem w Pitsford siostry otworzyły w 1947 r.

³¹ Chodzi w tym przypadku prawdopodobnie o przebiegłość, zaradność.

temu praca parafii polskich jest skuteczna. Aby się jakiejś grupie nie narazić Ks. Infułat nie przyjeżdża do Polski, co jest dla niego niemałą ofiarą.

10. Próba syntezy

- a. Ogromny wkład Kościoła polskiego w zachowanie ducha religijnego i narodowego.
- b. Polonia mimo zabiegów zmniejsza się. Wynarodowienie ma swoje osiągnięcie.
- g. Anglicy stają się narodem leniwym, wybrednym, rozkładanym przez dobrobyt. To samo, w pewnym sensie, udziela się Polakom.
- d. Polakom na ogół powodzi się dobrze. Górują nad Anglikami: pracowitością, wytrwałością i poświęceniem. Polacy mają w Anglii dobrą opinię.
- e. Jeśli proces wynarodowienia będzie postępował, to przyszłość placówek polskich straci swoje oparcie. Na razie nie ma tego niebezpieczeństwa, ale za kilkadziesiąt lat może się sytuacja zmienić.

Słowa kluczowe: *Abp Antoni Baraniak, ks. Władysław Staniszewski, Polska Misja Katolicka w Anglii i Walii, duszpasterstwo polonijne*

Summary

The account of Archbishop Antoni Baraniak on the situation of Polish pastoral care in England from November 1972

Archbishop Antoni Baraniak (1904–1977), metropolitan bishop of Poznań, was among the most important figures in Church hierarchy in Poland after World War II. He was outstanding in his work within the Episcopal Conference of Poland, a loyal and faithful associate of cardinal Stefan Wyszyński, courageous and uncompromising in relations with communist government. Recently many papers treating these threads of his biography were published. Still, there are fields of his pastoral activity that were not yet deeply analysed, such as his relations with Polish emigrants in different parts of the world and the aid he was giving to his compatriots abroad.

In years 1933–1948, when he was secretary and eventually chaplain of primate cardinal August Hlond, he kept vivid relationship with Polish emigrants in Great Britain, especially with priests. Only once he could visit a few places in British Islands in November 1972 coming for an invitation of Fr Władysław Staniszewski (1901–1989), the rector of Polish Catholic Mission in England and Wales. In source edition there are reflections of the archbishop, written after his coming back from this visit.

Keywords: *Archbishop Antoni Baraniak, Fr Władysław Staniszewski, Polish Catholic Mission in England and Wales, Polish pastoral ministry*

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie

Sprawa Obiektowa krypt. „Orion” 1968–1973, sygn. 1283/1174.

Archiwum Salezjańskie Inspektorii Krakowskiej

Sygn. (stara) B 2495, Pamiętnik Księdza Józefa Nęcka, Częstochowa 10 III 1968 r., rkps.

Archiwum Salezjańskie Inspektorii Pilskiej

Zespół: Archiwum ks. S. Kosińskiego, akta bez sygn.

Acta Hlondiana. Materiały do życia i działalności kardynała Augusta Hlonda prymasa Polski 1881–1948, opr. S. Kosiński, (dalej: AH), t. III cz. 11; AH, t. IV cz. 10; AH, t. V cz. 12; AH, t. V cz. 23. Teki Archiwalne „Acta Hlondiana”, nr 6: Kronika 1972–1976, opr. S. Kosiński, Łąd n. Wartą 1979, mps.

Opracowania

Baraniak Antoni, *Misja opatrnościowa kardynała prymasa Hlonda w okresie wojny światowej 1939–1945*, „Nasza Przyszłość”, 42 (1974).

Bednarski Damian, *Biskup Józef Gawlina jako opiekun Polaków na emigracji*, Katowice 2019.

Białecki Konrad, Łatka Rafał, Reczek Rafał, Wojcieszek Elżbieta, *Arcybiskup Antoni Baraniak 1904–1977*, Poznań–Warszawa 2017.

Brakowski Jacek, *Wizyta w Polsce prymasa Anglii kard. Bernarda Gryffina*, w: *Kardynał August Hlond (1881–1948) Salezjanin, Prymas Polski i Mąż Stanu*, (Seria: Studia i materiały źródłowe pod patronatem Archiwum Salezjańskiego Inspektorii Pilskiej, t. 5), pod red. J. Pietrzykowskiego SDB, J. Wąsowicza SDB, Dębno 2015.

Chwastyk-Kowalczyk Jolanta, *Wizerunek o. Józefa Jarzębowskiego (1897–1964) – pedagoga, żołnierza, księdza, uczonego, poety, kreowany na łamach polskich czasopism emigracyjnych*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 35 (2016) z. 4.

Fuksa Katarzyna, *Polska Misja Katolicka w Londynie w latach 1939–1945*, „Premisla Christiana”, 14 (2010–2011).

Gawlina Józef, *Wspomnienia*, opr. J. Myszor, Katowice 2004.

Historia muzeum, http://www.lichen.pl/pl/191/historia_muzeum [dostęp: 12.11.2020].

Jędraszewski Marek, *Teczki na Baraniaka*, t. 1: *Świadek*, Poznań 2009; t. 2: *Kalendarium działań* SB, Poznań 2009;

Kołodziej Bernard, *Opieka duszpasterska nad wychodźcami polskimi do roku 1939*, Poznań 2003.

Kosiński Stanisław, *Polscy salezjanie w służbie emigracji 1893–1975*, w: *Działalność męskich zgromadzeń zakonnych wśród Polonii*, pod red. J. Bakalarza i in., Lublin 1982.

Kowalska Jadwiga, *Ksiądz pralat Władysław Stanisławski „Non omnis moriar”* (Referat wygłoszony na XXXVII sesji stałej Konferencji Muzeów Archiwów Bibliotek Polskich na Zachodzie - Rapperswil 2015 r., <https://www.mabpz.org/publikacje-b/ksiazdz-pralat-wladyslaw-stanislawski-non-omnis-moriar> [dostęp 26.11.2020]).

- La beatificazione di don Michele Rua*, Atti del Consiglio Superiore della Società Salesiana, nr 269 (1973), s. 51.
- Nowak Piotr, *Duchowieństwo archidiecezji poznańskiej w latach 1918–1939*, Poznań 2017.
- Pietrzykowski Jan, *Salezjańskie środowisko historyczne*, w: *Kościół w Polsce. Dzieje i kultura*, t. VI, pod red. J. Walkusza, Lublin 2007.
- Przykucki Marian, *Arcybiskup Antoni Baraniak. Bohater Kościoła i Ojczyzny*, Poznań 2003.
- Przykucki Marian, *Beati Pacifici. Homilie, listy, wspomnienia pierwszego metropolity szczecińsko-kamieńskiego*, Szczecin 2006.
- [Przykucki Marian], *Na przelaj przez Europę Zachodnią (Podróż Księdza Arcybiskupa A. Baraniaka do Rzymu, Londynu i Paryża) 23 X – 4 XII 1972 r.*, „Miesięcznik Kościelny Archidiecezji Poznańskiej”, 24 (1973) nr 1.
- Przykucki Marian, *Z kalendarium życia i prac ks. Arcybiskupa Antoniego Baraniaka Metropolity Poznańskiego (do 1972 r.)*, w: *W służbie Kościoła poznańskiego. Księga pamiątkowa na 70-lecie urodzin Arcybiskupa Metropolity dr. Antoniego Baraniaka*, pod red. L. Bielarzewskiego, Poznań –Warszawa-Lublin 1974.
- Romeyko Adam, *Duszpasterstwo Polonijne w Wielkiej Brytanii*, Toruń 2002.
- Romeyko Adam, *Polski duszpasterz liderem i animatorem życia polonijnego w Wielkiej Brytanii*, w: *Liderzy i przywódcy w rzeczywistości polonijnej*, pod red. J. Kopki, Koszalin 2011.
- Romeyko Adam, *Polskie szkolnictwo katolickie i ośrodki wychowawcze w Wielkiej Brytanii*, „Studia Gdańskie”, 14 (2001).
- Sawicki Paweł, *Polska Misja Katolicka i polski kościół w Londynie w 50-cio lecie ich działalności*, w: *Polska Misja Katolicka w Londynie 1894–1944*, Londyn 1945.
- Szymański Józef, *Duszpasterze Polonii i Polaków za granicą*, t. 2, Lublin 2011.
- śp. Ksiądz Infułat Władysław Staniszewski, „Duszpasterz Polski Zagranicą”, nr 2 (1990).
- Taras Piotr, *Gawlina Józef Feliks abp*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t.5, pod red. P. Hamperka i in., Lublin 1989.
- Targoński Zbigniew, Griffin Bernard, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. VI, pod red. J. Walkusza, Lublin 1993.
- Wąsowicz Jarosław, *Działania operacyjne Służby Bezpieczeństwa w Polsce w związku z beatyfikacją ks. Michała Rua*, w: *Dynamiczna wierność. Błogosławiony ks. Michał Rua, pierwszy następca ks. Bosko, Przełożony Generalny Towarzystwa św. Franciszka Salezego (1888–1910), inicjator dzieła salezjańskiego na Ziemiach Polskich*. (Seria: Studia i materiały źródłowe pod patronatem Archiwum Salezjańskiego Inspektorii Pilskiej, t. 2), pod red. J. Wąsowicza, Piła 2010.
- Wilk Stanisław, *Episkopat Kościoła katolickiego w Polsce w latach 1918–1939*, Warszawa 1992.
- Wilk Stanisław, *Kosiński Stanisław (1923–1991), salezjanin, historyk Kościoła*, w: *Słownik Polskich Teologów Katolickich 1981–1993*, t.8, pod red. J. Mandziuka, Warszawa 1995.
- Wyszowadzki Władysław, Staniszewski Władysław, *Ks. Infułat Władysław Staniszewski (1989–1901) opatrnościowy duszpasterz Polskiej Misji Katolickiej w Anglii i Walii*, Pelplin 2018.
- Z wężenia na stolicę arcybiskupią. Arcybiskup Antoni Baraniak 1904–1977*, pod red. Z. Zielińskiego, Poznań 2010.